

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Сидоровича Олександра Сергійовича «Споживча кооперація в суспільно-політичному та соціально-економічному житті України (друга половина 1940-х – 1980-і роки)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Після розпаду СРСР і краху тоталітарної системи, внаслідок скасування політико-ідеологічної цензури і масштабного розсекречення архівних документів з'явилась можливість більш ґрунтовного й всебічного дослідження історії України радянського періоду.

Сучасна вітчизняна історіографія має вагомий доробок із вказаної тематики, проте основна його частина стосується різних аспектів суспільно-політичної історії України, тоді як питання соціально-економічного розвитку залишаються на другому плані.

Мова йде про низку складних наукових проблем, які стосуються аналізу різних галузей радянської економіки – промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку, фінансової системи тощо, а також соціальної сфери, повсякденного життя населення.

Тому дисертація О. С. Сидоровича, присвячена розвитку споживчої кооперації в Українській РСР у другій половині 1940-х – другій половині 1980-х років, викликає значний інтерес, особливо з огляду на відсутність спеціального дослідження з цієї теми.

Рецензована праця має чітку побудову, написана за проблемно-хронологічним принципом і розкриває основні питання, які складають предмет дослідження. Робота містить анотацію, список публікацій автора, перелік умовних скорочень, вступ, п'ять розділів, 17 підрозділів, висновки, а також список використаних джерел і додатки.

Автор робить спробу дати всебічну, комплексну характеристику споживчої кооперації, її ролі в суспільно-політичному й соціально-

економічному житті України, з'ясувати її місце в міжнародному кооперативному русі й торговельно-економічному співробітництві УРСР у досліджуваний період.

Здобувач розглядає роль споживчої кооперації в радянській соціально-економічній системі, її здобутки і проблеми в роботі на селі, особливості діяльності в містах, на промислових підприємствах. Значно менше уваги автор приділяє і відчутно менший обсяг фактичного матеріалу присвячує зовнішнім зв'язкам Укоопспілки: п'ятий розділ дисертації налічує лише 25 сторінок, тобто має обсяг типового параграфа.

Праця О. С. Сидоровича написана на ґрунтовній джерельній основі. Автор опрацював матеріали шести державних архівів України та архівного відділу Ніжинської міської ради, у тому числі документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (10 фондів, 11 описів, 373 справи) і Центрального державного архіву громадських об'єднань України (один фонд, вісім описів, 58 справ).

У праці використано документи державних архівів чотирьох областей України: Київської (один фонд, один опис, чотири справи), Хмельницької (один фонд, чотири описи, 17 справ), Харківської (один фонд, два описи, 19 справ), Чернігівської (один фонд, два описи, шість справ), а також архівного відділу Ніжинської міськради (один фонд, один опис, 27 справ). Як бачимо, обсяг матеріалу з місцевих архівів істотно поступається обсягу документів із двох центральних державних архівів України.

Усього опрацьовано 25 фондів, 39 описів, 558 справ, що створило дуже вагомому джерельну основу для дослідження проблем споживчої кооперації в окреслений період. Крім того, здобувач залучив опубліковані документи партійних і радянських органів, збірники документів і матеріалів, статистичні довідники, періодичні видання і спогади, зокрема використав спогади сучасників, записані особисто ним (шість осіб), що заслуговує особливого схвалення.

У вступі праці вміщено основні рубрики, передбачені нормативними документами. Вони сформульовані чітко і відповідають вимогам до змісту цієї частини дисертації. Але зауважимо: автору слід було б точніше вказати верхню хронологічну межу дослідження і належно її обґрунтувати. У поданому визначенні ця межа, так би мовити, розтягнута на ціле десятиріччя й обумовлюється надто невиразно – «почали кардинально змінюватися умови господарювання...» (с. 26). Вважаємо, що варто було б узяти всім зрозумілу межу – 1991 р.

Автор досить детально розкриває історіографію проблеми, зокрема радянську, зарубіжну й сучасну українську; аналізує джерельну базу роботи, насамперед архівні документи; показує теоретико-методологічні засади дослідження, його принципи, методи і ключові поняття. Щоправда, здобувач лише посилається на визначення базових понять, зроблені іншими вченими, не подавши власних визначень категорій «кооперація», «кооперативний рух», «споживче товариство» та ін.

У дисертації порушено низку цікавих наукових проблем. О. С. Сидорович спиняється на організаційній структурі Укоопспілки, ролі споживчої кооперації в аграрній політиці держави, деяких питаннях соціально-економічного та правового становища пайовиків у системі радянської споживчої кооперації, в тому числі на порушеннях тодішньої «кооперативної демократії».

Особливу увагу автор приділяє роботі споживчої кооперації на селі (третій розділ праці є найбільшим). По суті, це й була основна ланка діяльності Укоопспілки, саме на сільську місцевість були спрямовані головні зусилля цієї організації. Здобувач докладно показує, як споживча спілка забезпечувала сільських мешканців продовольчими, промисловими товарами і предметами культурно-побутового призначення, як розвивала мережу громадського харчування, побутового обслуговування та розгортала заготівельну діяльність на селі.

У праці розкрито основні напрямки роботи Укоопспілки в містах України: здобувач аналізує систему управління й особливості організації там кооперативної торгівлі, роль колгоспних ринків і різноманітних ярмарків у забезпеченні міських мешканців необхідними товарами, а також діяльність промислових підприємств Укоопспілки, насамперед з випуску продовольчої продукції, на яку припадало 80 % виробничих потужностей споживчої кооперації.

У висновках викладено найбільш важливі результати, одержані в дисертації, які містять формулювання розв'язаної наукової проблеми. У Додатках уміщено великий статистичний матеріал, який поглиблює науковий аналіз теми і доповнює окремі сюжети праці. Загалом робота свідчить, що здобувачу вдалося досягнути визначеної мети, вирішити поставлені завдання і розкрити основні тенденції розвитку споживчої кооперації в УРСР у 40-х – 80-х роках ХХ ст. Дисертація відзначається актуальністю, науковою новизною і заповнює одну з прогалин у сучасній вітчизняній історіографії.

Позитивно оцінюючи працю О. С. Сидоровича, слід висловити деякі зауваження і пропозиції.

1. В огляді історіографії чомусь не згадано жодної узагальнюючої праці з історії України, виданої в пострадянський період, навіть з економічної історії України, які прямо стосуються теми дисертації. У підрозділі 1.1 здобувач цілком оминає праці сучасних російських авторів, хоча вони містять великий фактичний матеріал з післявоєнної історії СРСР, що базується на широкій джерельній основі, – тим паче, що дисертант не мав можливості працювати в архівах Російської Федерації.

2. Другий розділ праці, тобто її основну дослідницьку частину, варто було б розпочати не з викладу матеріалу про сільські споживчі товариства і процес їхнього укрупнення, не з подання дрібних однотипних прикладів по окремих районах кількох областей, а із загальної характеристики суспільно-політичного і соціально-економічного становища УРСР після вигнання німецьких військ, а на цій основі – про споживчу кооперацію взагалі, про її

правовий статус, внутрішню побудову, мережу організацій, матеріальну базу тощо.

3. На нашу думку, проблема участі Укоопспілки в міжнародному кооперативному русі (підрозділ 5.2) розкрита недостатньо повно. Більшу половину згаданого підрозділу займає загальний матеріал про міжнародний кооперативний рух, створення і діяльність Міжнародного кооперативного альянсу (с. 349–355) тощо, і лише заключна частина підрозділу висвітлює певні аспекти означеної теми (с. 355–359). Цьому підрозділу відчутно бракує конкретного фактичного матеріалу, що стосується Укоопспілки і споживчої кооперації в УРСР взагалі.

4. У праці трапляються окремі формулювання, які не є усталеними, загальноприйнятими, але які подаються без будь-яких пояснень: «пізній застій», «пізній Радянський Союз» (с. 30); місто і село здобувач називає «підсистемами», однак не пояснює, що він розуміє під цим означенням, підсистемами чого є місто й село (с. 88). Автор пише про те, що «у власності низової ланки – споживчого товариства... були установи роздрібної торгівлі» (с. 81), але вже на наступній сторінці нагадує про «одержавлення й знеособлення кооперативної системи...» (с. 82) – ці твердження ніяк не узгоджуються.

5. У роботі трапляються також дрібні технічні помилки. Так, Ровенську область (указ Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 р.) здобувач називає Рівненською (с.135, 199, 200, 218 та ін.). Неправильно подано ініціали окремих діячів: у тексті – А. Косигін (с. 113), має бути – О. Косигін (Олексій); А. Клімов (с. 314), має бути – О. Клімов (Олександр) та ін. У кількох випадках у тексті згадується секретар ЦК КПУ Ольга Іващенко, проте автор пише: «на імя секретаря ЦК КПУ О. Іващенка» (с. 173) тощо.

Однак вказані зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації О. С. Сидоровича. Вона написана на належному науково-теоретичному рівні, є цілісною і завершеною історичною працею. Зроблені автором висновки достатньо аргументовані, а результати

дослідження належним чином апробовані. Зміст роботи відповідає шифрові спеціальності «історія України» і відображений в авторефераті, монографії та статтях, опублікованих здобувачем у фахових та інших наукових виданнях.

На нашу думку, дисертація О. С. Сидоровича «Споживча кооперація в суспільно-політичному та соціально-економічному житті України (друга половина 1940-х – 1980-і роки)» відповідає сучасним вимогам до таких робіт. Це оригінальна самостійна праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а її автор Олександр Сергійович Сидорович заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

В. К. Баран,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії України Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки

16 вересня 2019 р.

